

Sanda Lucija Udier
Sveučilište u Zagrebu
sludier@ffzg.hr

Jezik književnosti i sustav funkcionalnih stilova standardnoga jezika

U članku se govori o položaju jezika književnosti u sustavu funkcionalnih stilova standardnoga jezika. Jezik književnosti tradicionalno se shvaća kao književnoumjetnički ili beletristički funkcionalni stil koji zajedno s administrativnim, novinarskim, znanstvenim i razgovornim stilom čini sustav funkcionalnih stilova standardnoga jezika. Prijeporno je, međutim, je li jezik književnosti zaista funkcionalni stil standardnoga jezika ili zbog svoje različitosti od jezika drugih funkcionalnih stilova, odnosno zbog vlastita specifičnog odnosa prema jezičnom sustavu i standardnome jeziku, treba biti smatran jezikom sui generis. U članku se navode karakteristike jezika književnosti te razlike između njega i jezika u funkcionalnim stilovima te se nastoji pokazati kako jezik književnosti zaista jest jezik sui generis te kako ga treba drugačije sagledavati te proučavati metodologijom različitom od tradicionalne funkcionalnostilističke metodologije.

1. Uvod

U suvremenome se jezikoslovlju i filologiji standardni jezik shvaća kao polivalentni sustav funkcionalnih stilova. Podjele standardnoga jezika na funkcionalne stile u različitim se autora donekle razlikuju, ali su u osnovi vrlo slične i uglavnom se svode na podjelu na administrativni, novinarski, znanstveni, razgovorni i književnoumjetnički funkcionalni stil. Standardni jezik u različitim funkcionalnim stilovima funkcionira različito jer svaki funkcionalni stil ima svoje zakonitosti i norme koje proizlaze iz tih zakonitosti. Polifunkcionalnost je imanentno svojstvo standardnoga jezika, a standardni

se jezik smatra apstrakcijom izvedenom iz ukupnosti svih funkcionalnih stilova (Silić 1996b: 247). U skladu s klasičnom teorijom funkcionalnih stilova jezik se književnosti shvaća kao funkcionalni stil standardnoga jezika, ali mu se priznaju osobitosti u odnosu na druge funkcionalne stilove, poglavito njegov specifičan odnos prema normi (Pranjeković 1996: 11). Zbog tih specifičnosti postoje teorije koje jezik književnosti ne smatraju funkcionalnim stilom standardnoga jezika nego svojevrsnim nadstilom (Bagić 2004: 16) koji uključuje i prerađuje sve funkcionalne stilove standardnoga jezika. U najnovijim se razmatranjima (Silić 2006a: 420–422) jezik književnosti ne promatra ni kao funkcionalni stil ni kao nadstil, nego kao jezik *sui generis*, dakle kao autonoman vid jezika. Njegova ga autonomnost u odnosu na standardni jezik izdvaja iz sustava funkcionalnih stilova i postavlja u specifičan položaj prema cijelomu jezičnomu sustavu određenoga jezika.

2. Jezik književnosti u odnosu prema jeziku funkcionalnih stilova

Različitost se jezika književnosti od jezika u funkcionalnim stilovima može sažeti u nekoliko glavnih točaka. Za razliku od svih ostalih vidova jezika, jezik je književnosti fikcionalan. Fikcionalnost jezika književnosti za razliku od fakcionalnosti jezika u funkcionalnim stilovima ključno je razlikovno obilježje koje jezik književnosti izdvaja iz sustava funkcionalnih stilova. U tekstovima je funkcionalnih stilova jezik upotrijebljen pragmatično, najčešće s obavijesnom funkcijom. U književnosti, međutim, nema takve pragmatične jezične uloge. Svrha je jezika književnosti isključivo umjetnička i estetska. Jezik književnosti nije funkcionalan u istome smislu u kojemu je to slučaj s jezikom u tekstovima funkcionalnih stilova. Za razliku od drugih vidova jezika, jezik književnosti nije u odnosu sa sociolingvističkim fenomenom standardnosti. Jeziku književnosti standardnost nije uvjet kao što to jest jeziku u funkcionalnim stilovima. Književna djela pisana su autorskim jezikom, a autorski jezik može biti, i često jest, vrlo nalik standardnomu jeziku. Međutim, kao što su književna djela često napisana jezikom bliskim standardnomu jeziku, isto su tako često napisana i različitim nestandardnim vidovima jezika, ovisno o autorskome stvaralačkome postupku. U književnosti su svi vidovi jezika ravnopravni (i standardni, i mjesni, i kolokvijalni, i svi drugi ostvareni ili potencijalni vidovi jezika), za razliku od drugih funkcionalnih stilova koji su orijentirani na preporuke standardnojezične norme te ovise o njoj. Jezik književnosti nije funkcionalni stil standardnoga jezika zato što zapravo uopće nije u odnosu sa standardnim jezikom koji je i lingvistički i sociolingvistički normiran, nego samo s jezičnim sustavom koji je normiran

isključivo lingvistički. Ta teza proizlazi iz logične pretpostavke da nešto ne može biti dijelom onoga s čime uopće nije u odnosu. Nepostojanje ikakva odnosa isključuje mogućnost utvrđivanja kakva konkretnoga odnosa, u ovome slučaju odnosa dijela i cjeline. Za razliku od jezika u funkcionalnoj uporabi, jezik književnoga djela nije stvaran, realiziran, potvrđen jezik. Jezik književnosti nastaje apstrahiranjem jezičnoga sustava nekoga stvarnoga jezika ili više njih, on je njegova, odnosno njihova, umjetnička preradba.

2.1. Fikcionalnost jezika književnosti

U artikuliranju shvaćanja jezika književnosti logičnim se čini krenuti od bje-lodana aksioma da je jezik građa od koje se sastoje književna djela, odnosno da se svako književno djelo, riječima A. Stamaća (koje se navode prema njegovim predavanjima u kolegiju *Poetika* u sklopu studija Kroatistike i južnoslavenskih filologija u devedesetim godinama prošloga stoljeća), može shvatiti kao poseban slučaj jezika. Zbog toga je promišljanje o jeziku nezaobilazan dio promišljanja o književnosti te ne može biti neopravdano govoriti o jeziku kojim je napisana književnost. Jezikoslovni i književni stručnjaci uglavnom se slažu u tvrdnji da je jezik književnosti drugačiji od drugih vidova jezika, ali se njihova mišljenja uvelike razlikuju kada se nastoji utvrditi u čemu je bit te različitosti.

Prva je i temeljna razlika to što je jezik književnosti fikcionalan za razliku od ostalih vidova jezika koji to nisu. Temeljni je uvjet i polazište proučavanja jezika književnosti sagledavanje upravo njegova fikcionalnoga karaktera. Fikcionalnost jezika književnosti, za razliku od fakcionalnosti jezika funkcionalnih stilova, ključno je razlikovno obilježje koje jezik književnosti izdvaja iz sustava funkcionalnih stilova. Fikcionalni tekstovi suprotstavljeni su fakcionalnima.

Druga se razlika odnosi na funkcionalnost samu. Teorija funkcionalnih stilova drži da je jezik književnosti jedan od funkcionalnih stilova standardnoga jezika. Može se reći da je jezik u funkcionalnim stilovima upotrijebljen funkcionalno u stvarnome životu kao što transparentnije sredstvo komunikacije, ali u književnosti je takvo shvaćanje jezika nemoguće. Književnost nema drugu konkretnu, praktičnu, funkcionalnu ulogu i svrhu osim sebe same, svojega imanentno umjetničkoga i estetskoga smisla, te zbog toga njezin jezik nije funkcionalan u onome smislu u kojem je to slučaj s jezikom u funkcionalnim stilovima. Svijet je književnoga djela jezikotvoran, a jezik književnoga djela svjetotvoran. Prema tome, jezik u književnosti nije tek puko *kako*, nego prije svega *što*. Jezik nije samo forma, nego i sam sadržaj književnosti te nadilazi kategoriju upotrijebljavanja, pa čak i kategoriju funkcionalnosti u onome smislu u kojemu se one rabe u funkcionalnoj stilistici. Jezik književnosti nije funkcionalan jer ne vrši nikakvu praktičnu ulogu izvan književnosti

u stvarnome svijetu. Pojam funkcionalnosti u jeziku književnosti može se odnositi samo na funkcionalnost jezika u izgradnji svijeta književnoga djela. Zbog toga jezik književnosti ne može biti funkcionalni stil standardnoga jezika jer se funkcije standardnoga jezika odnose na stvarni svijet, a jezik književnosti *funkcionira* samo na estetskome i fikcionalnome planu.

2.2. Odnos standardnojezične normativnosti i jezika književnosti

Još je jedan dokaz tvrdnje da jezik književnosti ne može biti smatran funkcionalnim stilom standardnoga jezika činjenica da je jezik književnosti potpuno ravnodušan prema sociolingvističkome fenomenu standardnosti. Jezik književnosti nema standardnost i standardiziranost kao uvjet vlastita postojanja kao što ih to ima jezik u svojim drugim vidovima, odnosno u funkcionalnim stilovima. Književna su djela pisana autorskim jezikom, a autorski jezik može biti, i često jest, vrlo blizak standardnomu jeziku. Međutim, kao što su često pisana jezikom bliskim standardnomu jeziku, književna su djela isto tako često napisana najrazličitijim nestandardnim vidovima jezika. Književnost je, dakle, često pisana *standardnim jezikom*, ali ne na isti način niti iz istih razloga kao što su standardnim jezikom pisani novinski članci, znanstvene rasprave, administrativni akti ili drugi shematizirani tekstovi nastali u okrilju funkcionalnih stilova standardnoga jezika. Pisana je jezikom bliskim standardu zbog toga što je upravo takav jezik autoru najbolje odgovarao s obzirom na konkretne stvaralačke potrebe i s obzirom na svijet književnoga djela koji je stvarao stvarajući jezik djela. Autorski *standardni* jezik (dakle, jezik književnosti koji je na opisnoj razini sličan standardnomu jeziku) uvelike se razlikuje od standardnoga jezika izvan književnosti i to po svojoj kreativnoj ostvarenosti i po referiranju na unutarknjiževnu, a ne na izvanknjiževnu stvarnost. Autorski je jezik često *standardan*, ali je jednako tako često i *nestandardan* (prerađeni stvarni ili izmišljeni mjesni jezik nekoga stvarnoga ili izmišljenoga mjesta romana ili pripovijetke, stvarni ili izmišljeni žargonski jezik neke stvarne ili izmišljene društvene skupine i slično), ovisno o tome što, kako i kada to zahtijeva autorsko stvaralačko načelo. U književnosti su svi vidovi jezika ravnopravni (i standardni, i mjesni, i svaki drugi ostvareni ili potencijalni vidovi jezika), za razliku od drugih funkcionalnih stilova kod kojih to nije slučaj. Ta su razmišljanja na tragu razlikovanja jezika kao sustava i jezika kao standarda koju je u svojim napisima o polifunkcionalnosti hrvatskoga standardnoga jezika uveo i razradio J. Silić (1996a, 244) te ih sintetizirao u monografiji *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika* (Silić 2006).

2.3. Položaj jezika književnosti prema jezičnome sustavu i standardnome jeziku

Jezik književnosti, dakle, ne podliježe sociolingvističkoj normi. On nije funkcionalni stil standarda zato što uopće nije u odnosu sa standardom koji je i unutarjezično i društvenoj jezično normiran, nego je u odnosu samo s jezičnim sustavom koji je normiran samo unutarjezično. Jezik književnosti nije, dakle, funkcionalni stil standardnoga jezika, nego autonoman vid jezika. Njegova je specifičnost u tome što je autorski konstrukt uvjetovan i stvoren svijetom književnoga djela. Jezik književnoga djela nije stvaran jezik, kao što ni svijet djela nije stvaran svijet. Odnos između jezika književnoga djela i stvarnoga jezika sličan je odnosu svijeta književnoga djela i stvarnoga svijeta (Kovačević i Badurina 2001: 31, Katičić 1986: 116). Jezik književnoga djela nastaje apstrahiranjem stvarnoga jezika, on je izbor iz njega i njegova umjetnička kreacija, izvedba i preradba. Jezik je književnoga djela jezik u jeziku, kao što je svijet književnoga djela svijet u svijetu. On je moguć, potencijalan, postajući (Silić 2006: 424), a ne već otprije postojeći, konkretan i realiziran.

Već je zaključeno da jezik književnosti ne treba promatrati kao funkcionalni dio standardnoga jezika. Treba ga promatrati kao samostalni jezik, to jest autorski konstrukt nastao na ukupnosti jezičnoga sustava ili čak više sustava. Svako književno djelo stvara vlastit sustav koji je izrastao na podlozi ukupnoga jezičnoga sustava. Ne samo da svako književno djelo prerađuje postojeći sustav, nego i stvara svoj vlastiti jezični (kao i svaki drugi) sustav koji po opsegu i dosegu može biti sukladan nekomu postojećemu jezičnomu sustavu, ili može predstavljati izbor iz njega (biti, dakle, opsegom i dosegom manji od njega) ili pak kompilirati dva ili nekoliko postojećih sustava za svoje potrebe (biti opsegom i dosegom obuhvatniji nego polazišni jezični sustavi), uz nužnu stvaralačko-kreativnu sastavnicu, dakako.

Iako jezik književnih djela nije funkcionalni dio standardnoga jezika, standardni je jezik ipak itekako važan za razumijevanje jezika književnosti. Kad ne bi bilo neutralnoga standarda i naše svijesti o njemu, mi ne bismo prepoznali brojne uporišne elemente u strukturi književnoga djela (Bagić 2004: 14–15) jer ih ne bismo uočili kao *neneutralne*, odnosno ne bismo registrirali njihov specifičan karakter. Nemoguće je i nepotrebno, dakle, izbjegavati i zaobilaziti usporedbu jezika književnosti s neutralnim standardnim jezikom, ali prilikom usporedbe treba biti svjestan metodoloških smjernica i ograničenja. Jezik književnoga djela ne može se identificirati a da se ne zamijete njegovi *emi* i *zmi* (Genette 2002: 87), dakle kategorije poznate upravo iz standardnoga jezika. One, međutim, u tome kontekstu znače nešto sasvim različito od onoga što znače u standardnome jeziku. Teoretičari i praktičari standardnoga jezika promatraju ih s normativnoga stajališta, a

stručnjaci koji se bave jezikom književnosti utvrđuju njihovu strukturiranost u ukupnosti svega što tvori književno djelo. Jezik književnoga djela ne poznaje normativnost i preskriptivnost karakterističnu za funkcionalne stilove standardnoga jezika (Silić 1997: 361–363) jer bi se one kosile s principom stvaralačke slobode. Iako proučavanje figura, *ema* i *izama* kao najdojmljivijih i najlakše izlučivih elemenata književnojezične strukture u jeziku književnosti nije moguće (niti treba) zaobilaziti, ono može biti i opasna zamka. Inzistiranje na pristupu jeziku književnoga djela proučavanjem figura, *ema* i *izama* često vodi u niz neproduktivnih formalnih operacija, zapravo u popis te retorički opis (stiloopis) jezičnih elemenata u književnome djelu na koji se najčešće ne dovezuje relevantna analiza.

Potrebno je promatrati uporišne momente strukture teksta, a uporišne točke mogu biti neutralne jednako tako kao i obilježene. Stilematičnost i stilističnost nisu univerzalne kategorije koje se mogu precizno definirati i koje su primjenjive na sve književne tekstove. One se utvrđuju sveobuhvatnom i specifičnom književnojezičnom analizom svakoga pojedinoga teksta. U jednome tekstu stilematična može biti neutralnost, a u drugome kakav vid obilježenosti. Svaki književni tekst zahtijeva poseban, individualan pristup i sebi prilagođenu, neshematiziranu, izvornu metodologiju (Frangeš 1986: 9). Svaki je književni tekst u cijelosti samosvojno i neponovljivo stilski obilježen. Zbog toga se književni tekstovi u analizi ne smiju *a priori* pokušavati svoditi na kakav god zajednički nazivnik. Ne postoje univerzalni *stilistički*, *stilogeni*, *stilematični* ili *stilotvorni* jezični elementi, nego samo elementi koji u pojedinome tekstu, s obzirom na njegov cjelokupni fikcionalno-estetski karakter i kontekst, funkcioniraju kao takvi. Jezik književnosti opire se predvidljivosti s kojom je moguće pristupiti analizi svakoga drugoga tipa teksta te svaki novi književni tekst predstavlja potpuno nov izazov za proučavanje.

3. Jezik književnosti, stil i stilistika

Logičnom se čini teza da se jezik književnosti treba promatrati u kontekstu stilistike kao filološke discipline u kojoj se najviše od svih disciplina jezik i književnost preklapaju. A kako je teško definirati stilistiku, ilustrirat će primjer koji se navodi u knjizi *Fikcija i dikcija* (Genette 2002: 68). U priručniku *Rječnik stilistike* autora Mazaleyrata i Moliniéa stil se definira kao predmet stilistike, a kada se želi pogledati kako je definirana stilistika, ispostavi se da te natuknice uopće nema. U takvoj publikaciji (u *Rječniku stilistike!*), dakako, takav previd ne može biti slučaj. Taj namjerni i smišljeni propust zapravo je dokaz teze da je stilistiku i stil zaista tako teško definirati da se na to ne odlučuju čak ni stručnjaci kojima je stilistika glavna specijalizacija i uže područje znanstvenoga i istraživačkoga rada. Ti pojmovi, koji su tako važni za književnojezičnu problematiku, zapravo izmiču

moгуćnosti stroga i precizna definiranja koje je preduvjet za njihovo uvođenje u znanstvenu terminologiju. Nedostatak i neprikladnost terminologije predstavlja veliku poteškoću u bavljenju jezikom književnosti jer stručnjake ostavlja bez temeljne znanstvene aparature koja je osnovno sredstvo za istraživački rad. Zbog česte i nekoherentne laičke uporabe te zbog toga što je predmet različitih nestručnih i neznanstvenih tumačenja, pojam stila ne može zadovoljiti kriterije potrebne da bi postao termin. Stoga su stručnjaci uglavnom odustali od toga da ga pokušaju definirati i fiksirati, a nerijetko zaziru i od samoga baratanja njime. Čini se logičnim da bi stvari trebalo postaviti obrnutim redom: prvo definirati stilistiku kao filološku i primijenjolingvističku disciplinu koja se bavi proučavanjem stila. Zatim bi se trebalo pozabaviti pojmom stila koji je, ma kako nezahvalan, složen i razveden bio, svakako ključan za cijelu književnojezičnu i stilističku problematiku te nezaobilazan u bavljenju njome.

U razmatranjima o pojmu stila može se krenuti od aksiomatskoga razlikovanja dvojnosti općega stila (koji dolazi do izražaja u funkcionalnim stilovima standardnoga jezika i kojim se uspješno bavi funkcionalna stilistika) i pojedinačnoga stila (kojemu pripada stil u književnosti i kojim se bave književna, ali i lingvistička i funkcionalna stilistika). Stil u književnosti, dakle, ima poseban status pa o njemu uvijek treba nastojati govoriti konkretno, polazeći od predložaka i primjera, a nikako općenito i apstraktno. Najbolje je govoriti o stilu ili stilovima u pojedinome književnome djelu (jer isti književnik stvara različite stilove i unutar jednoga, a pogotovo u različitim djelima), a moguće je govoriti i o stilu pojedinoga pisca. O stilu pojedinoga pisca može se uvjetno govoriti tako da se stil u ukupnosti njegovih djela donekle svede na zajednički nazivnik, to jest da se odrede i apstrahiraju njegova opća svojstva, no to je moguće samo kad je riječ o razmjerno homogenom književnome i jezičnostilskome opusu.

Viđenje stila može biti artikulirano određenjem prema tumačenjima i definiranjima stila u književnosti u radovima glasovitih teoretičara i stilističkih stručnjaka. Polazeći od teze da se jezik sastoji od izražajnih i neizražajnih aspekata, Ch. Bally je istraživao izražajna sredstva koja “ne mijenjajući racionalni sadržaj poruke dodaju tekstu emocionalnu boju” (Katičić 1961: 5). Smatrao je da se lingvističkim istraživanjem može doći do biti nekoga teksta. Njegova se metodologija i radovi smatraju temeljem takozvane lingvističke stilistike. Iz činjenice da je smatrao da postoje izražajna sredstva koja “ne mijenjaju sadržaj poruke” razumije se da ta sredstva shvaća kao ukrasne elemente koji ne znače ili ne mijenjaju ništa esencijalno u tekstu. Tome je shvaćanju srodna i na njega se nadovezuje stilistička teorija M. Riffaterrea koja je poznata kao *teorija o dodatnoj stilističkoj informaciji*. Sažeta je u poznatoj krilatici da *jezik izriče, a stil ističe*. Kad bi stil bio samo dodatna stilistička obavijest koja služi isticanju izrečenoga ili emocionalna

boja koja nema esencijalne veze sa samim izrazom i sadržajem u književnome djelu, značilo bi da je stil književnoga djela neobavezan i proizvoljan. No stil je sve samo ne proizvoljan, svako pomnije čitanje književnosti uvjerava nas u to. I jezik i stil neodvojivo su povezani te i izriču i ističu. Prije svega izriču, a izricanjem ističu. Svaki je izraz nositelj poruke, začinja i smisla. Riječ *stil* u osnovi znači način. Međutim, način ne govori samo o formalnoj strani izražavanja. Različitim se načinom ne može izreći isti sadržaj. Čim se promijeni način na koji je izražena, promijeni se i poruka sama. Promjena načina, dakle, podrazumijeva i promjene na drugim razinama (sadržajnoj, značenjskoj i smisljenoj). Često je tumačenje da način pripada jeziku kao formalnomu vidu književnoga djela. Formalna je strana, međutim, nerazlučiva od sadržajne, značenjske i idejne strane književnoga djela. Stil svakako proizlazi iz uporabe jezika (budući da upravo jezik daje sredstva za označivanje unutrašnje strukture teksta), ali se ne svodi na nju, nego na književno djelo u svoj njegovoj ukupnosti. Izgrađujući tekst književnoga djela, stil istodobno stvara i jedinstvenu, neponovljivu sliku svijeta u njemu.

Shvaćanje stila koje donosi P. Guiraud, blisko onome u funkcionalnoj stilistici, predstavlja napredak u definiranju stila u odnosu na radove Ch. Ballyja i M. Riffaterea. P. Guiraud (1964: 83) drži da je stil “aspekt iskazanoga koji proizlazi iz izbora sredstava izraza određenoga prirodom ili intencijama lica koje govori ili piše”. Kategoriju izraza, dakle, promatra u njezinoj funkciji u strukturi djela uočavajući njegovu gradivnu ulogu u književnome tekstu, a izražajnu funkciju jezika suprotstavlja kognitivnoj i semantičkoj funkciji.

Najzrelije su, najkompleksnije i najobuhvatnije dvije bliske definicije stila koje su (vjerojatno) neovisno jedan o drugome i u različitim vremenima ponudila dvojica autora, R. Katičić (1971: 11) koji značenje riječi *stil* navodi kao “karakterističnu unutrašnju strukturu književnoga teksta u njegovu totalitetu” i G. Genette (2002: 109) koji piše da je stil “u detaljima, no u *svim* detaljima i svim njihovim međusobnim odnosima”. Stil se, dakle, ogleda, definira i sagledava u ukupnosti svega što čini književno djelo. On nije, kao za Guirauda, samo izraz u funkciji svijeta književnoga djela, nego je bitno povezan sa svime što čini književno djelo. Ta ukupnost individualnih i općih svojstava koja djelo čini karakterističnim, prepoznatljivim i jedinstvenim usložnjuje ideju o tome kakva bi analiza stila književnoga djela trebala biti jer proizlazi da ona, s obzirom na te definicije i shvaćanja, ne može biti ni isključivo lingvistička ni isključivo književna, nego ujedno i lingvistička i književna. Iz takvih tumačenja proizlazi da lingvistička i književna stilistika ne bi trebale biti shvaćane kao dva različita i nespojiva pristupa jeziku književnoga djela, nego da bi, baš suprotno od toga, jedna drugoj mogle biti polazište i temelj.

Na drugome mjestu u raspravi Genette (2002: 71) izražava shvaćanje stila kao konotacijske funkcije diskursa suprotstavljene njegovoj denotacijskoj funkciji. S obzirom na sve rečeno, logičnija bi, međutim, bila postavka da se te dvije funkcije ne promatraju kao suprotstavljene, nego kao komplementarne jer denotacija uvjetuje konotaciju, a konotacije nema bez denotacije. Denotacija nije dokinuta konotacijom, nego baš naprotiv. Konotacija je suznačenje proizašlo iz osnovnoga značenja riječi, odnosno skup svih asocijacija povezanih s nekom riječju i njezinim ostvarenim i potencijalnim značenjima. Iako je upravo konotacija ključna za jezik književnosti i strukturiranje književnoga djela, ne znači da konotacija ukida denotaciju ili joj se suprotstavlja. One samo jedna drugu uvjetuju i dopunjuju stvarajući tako složen, suptilan, originalan i delikatan splet izražajnih i značenjskih odnosa u djelu.

U stručnjaka za jezik književnosti već desetljećima traje neprekidan disput treba li stilistika biti lingvistička ili književna te koja je kvalitetnija, produktivnija i primjerenija analizi jezika književnosti. Taj se disput implicitno provlači u stilističkih stručnjaka još od I. Frangeša (1986: 19) pa sve do suvremenih radova K. Bagića (2004: 13). Osobito su oštri bili napadaji na lingvističku stilistiku (Bagić 2004: 12–13). Međutim, ako je kvalitetna, lingvistička stilistika kao takva (bez pretenzija da bude nešto što nije, na primjer književna stilistika, književna analiza, interpretacija ili bilo kakav drugi vid književne znanosti) može književne stručnjake opskrbiti korisnim podacima i gradom te im pokazati pojedina mjesta u djelu koja odčitava kao zanimljiva, intrigantna ili ključna. Shvaćajući književnost kao umjetnost riječi, ona istražuje, tumači i prikazuje kako su se razni jezični resursi transponirali strukturirajući književno djelo. Lingvističko-stilistička analiza ne smije biti taksativno nabranje jezičnih elementa zastupljenih u djelu, što je nažalost čest slučaj, nego treba pokazati kako su pojedini jezični elementi u djelu strukturirani, odnosno kako sudjeluju u strukturiranju književnoga djela. Ako je kvalitetna i ako je provedena sa sviješću o vlastitoj svrsi i očekivanu dosegu, lingvistilistička analiza može biti dobra podloga, poticaj ili dopuna književnoznanstvenoj analizi i interpretaciji. Zbog specifične i presudne uloge jezika u gradbi književnih djela, analiza koja započinje opisom jezika književnoga djela te se nastavlja suvislom općom analizom ne može biti shvaćena tek kao puka stiloopisna formalnoretorička operacija. Ako ne smatraju da je to što sami govore o književnome djelu sve što se o njemu ukupno može i ima reći, lingvističkostilistički radovi predstavljaju vrijedan i koristan filološki prinos.

Dvojba treba li stilistika biti lingvistička ili književna može se kvalitetno i konstruktivno razriješiti pristupom koji je na tragu Frangeševa (1986: 9) metodološkoga relativizma. Tekstovima nastalima u okrilju funkcionalnih stilova može se pristupiti čvrstom i fiksiranom metodologijom jer oni ili jesu

unificirani, ili unificiranosti teže. Jezik je književnosti naglašeno varijantan i bitno se razlikuje od teksta do teksta pa se njemu ne može pristupiti fiksiranom metodologijom, već pristup treba prilagođavati i mijenjati s obzirom na konkretan književni tekst. Čini se da nije pitanje je li određena analiza književnoga djela lingvostilistička ili književnostilistička, nego je li kvalitetna ili nije, odnosno je li usmjerena na one činjenice i pojave koje su u određenome djelu uporišne.

U idealnome slučaju stilistika načelno ne bi zastupala ili jezični ili književni pristup te se ne bi *a priori* priklanjala samo jednomu od njih. Ona ne bi bila zamišljena ni kao isključivo lingvistička ni kao isključivo književna stilistika, nego bi nastojala integrirati njih obje. Takva stilistika ne bi sagledavala ta dva naoko oprečna pristupa kao nespojive i dispartatne, nego kao pristupe koji imaju komplementarnu vrijednost. Književna stilistika bez lingvističke gubi jezičnu dimenziju i postaje znanost o književnosti, a lingvistička stilistika bez književne zaista predstavlja puki i nesvrhoviti retorički opis. U okrilju stilistike koja bi integrirala i lingvistički i književni pristup mogla bi se postići sveobuhvatnija analiza od analize koja se postiže samo jednim od tih dvaju pristupa. Naravno, ni jedna analiza ne može biti tako svestrana i obuhvatna da se njome može otkriti i zaključiti sve što bi se o pojedinome književnome djelu moglo i trebalo reći, ali mora ambiciozno počivati na sveobuhvatnome pristupu kako bi o djelu ipak rekla što više.

4. Pitanje varijantnosti i izbora te otklona od norme

Varijantnost i izbor dvije su kategorije kojih se dotiču gotovo svi stručnjaci za jezik književnosti u svojim teorijskim napisima i analizama konkretnih tekstova. Shvaćanje predstavljeno u nastavku ovoga teksta različito je od onoga koje se najčešće pojavljuje u napisima o stilu, stilistici i jeziku književnosti.

Glavna je polazišna teza da se ne može izreći isto izražavajući se različito. Pravi su sinonimi rijetkost, a bliskoznačnicama značenje može biti slično, približno isto ili isto u dijelu, ali nikako istovjetno jer među njima u semantičkome i pragmatičkome smislu postoje suptilne i bitne razlike. Zbog toga su one samo uvjetno i približno međusobno zamjenjive. Njihov odabir motiviran je konkretnim izražajnim potrebama koje se trebaju uzeti u obzir. Različiti se leksemi odnose na različite predmetnosti stvarajući različita značenja i konotacije te zbog toga nisu međusobno zamjenjivi. Tako dolazi u pitanje jako česta definicija stila kao izbora između jednako vrijednih inačica. Iz svega rečenoga proizlazi da jednako vrijedne inačice zapravo uopće ne postoje jer ono između čega pisac bira zapravo nisu varijante ni oblici istoga. Jednako vrijedne varijante pogotovo ne postoje u jeziku književnosti. Svaka je jezična činjenica književnoga djela zapravo nezamjenjiv

gradivni element svijeta toga djela, njegova značenjskoga sloja i strukture. Ona služi posvemašnjoj preciznosti izražavanja kojom pisac osmišljava svoje djelo (Kovačević i Badurina 2001: 134). Mijenjajući i najmanju jezičnu činjenicu teksta, promijenio bi se, a možda i poništio, svijet cijeloga toga književnoga djela te narušila čvrstoća njegove strukture. Piščev stvaralački odabir jedne (ne slučajne i nasumične, nego točno određene) *varijante* u funkciji je preciznosti njegova izražaja, preciznosti kojom osmišljava značenjski sloj svojega djela i gradi njegovu jedinstvenu i nenarušivu strukturu. Tim se zaključkom zapravo poništava i sama teza da postoje varijante ili inačice u jeziku književnosti i u umjetnosti općenito. Varijantnost podrazumijeva male razlike, a ovdje je riječ o razlikama koje esencijalno mijenjaju umjetničko djelo. Zbog toga se te razlike ne mogu smatrati varijantama.

Je li, dakle, pri nastanku jezika književnosti uopće riječ o piščevu izboru. Razmišljajući o tome, treba unaprijed razlikovati piščev stvaralački izbor u procesu nastanka književnih djela (on postoji i neosporan je) i *izbor* u gotovim književnim djelima koji i koja percipiraju recipijenti, čitatelji. Piščevim izborom (odnosno izabiranjem) kojim nastaje umjetničko pisanje bavi se, između ostaloga, filološka disciplina zvana tekstologija. Otkrivajući i uspoređujući različite inačice književnoga djela ili dijela književnoga djela, tekstologija proučavatelje opskrbljuje nizom vrijednih podataka i dokaza o procesu umjetničkoga pisanja i nastanku književnoga djela. Te inačice tekstova svjedoče da je književno pisanje svjestan napor te da književna djela ne nastaju spontano i iz pukoga nadahnuća, kao što je to uvriježeno laičko mišljenje, odnosno da pisanje uključuje brojna mukotrpna dotjerivanja i cizeliranja (Samardžija 2003: 12). Stilistika, međutim, ne promatra književno djelo u nastanku, nego kao gotovu datost. Zbog toga se sa stanovišta stilistike svaki dani, postojeći *izbor* na koji se odlučio pisac književnoga djela treba smatrati apsolutnim, odnosno jedinim mogućim. Piščev je izbor, nakon što je jednom izvršen i djelo dovršeno, konačan, a tvorbeni su elementi u književnome djelu nezamjenjivi sličnim elementima. Slično nije isto, nego različito, a svaka je razlika bitna jer različito nije međusobno zamjenjivo.

Sličnoznačni leksemi u jezičnome sustavu supostoje kao ravnopravne inačice, a u funkcionalnim stilovima standardnoga jezika, u ovisnosti o mnogim parametrima, uglavnom je propisana ili preporučena pojedina inačica. Varijantnost, koja je činjenica funkcionalnih stilova, u jeziku književnosti ne postoji ili barem ne postoji na isti način. U jeziku književnosti ne vrijedi načelo odabira ili izbora, nego načelo stvaralačke nužnosti. Svaki je umjetnički izraz apsolutan. Sve što je izraženo u književnoj umjetnini moglo je biti rečeno samo na taj određeni, jedan jedini način. Kad bi bilo izraženo drugim načinom, ne bi više bilo to isto. Umjetnost ne dopušta druge mogućnosti, kao što je već i izrečeno poznatom popularnom krilaticom da *umjetnost nema alternative*. Kao i svi drugi elementi, jezik književnoga djela jedinstven je,

nezamjenjiv, nepromjenjiv i apsolutan. Pisac ne bira izraz, nego izraz bira pisca, odnosno književno djelo. Stvaralačka sloboda zapravo je pseudokategorija jer je jezik književnosti apsolutan. On je stvaralačka nužnost proizašla iz strukture književnoga djela. Postoje vanjske oznake unutrašnje strukture djela koje je čine uočljivom izvana, a to su stilemi (Katičić 1961: 11). Budući da su stilemi signali strukture, oni nisu fakultativni, prevodivi ili zamjenjivi. Oni nisu rezultat slobodnoga izbora, nego stvaralačke nužnosti. Različit znak ne može označavati istu strukturu. Kad bi se promijenio i najmanji element toga znaka, urušila bi se postojeća struktura određenoga djela. U književnome djelu nema elemenata koji nisu opravdani njegovom strukturom. (Kad bi ih bilo, ne bi bilo riječi o književnoumjetničkome djelu.) To je određenje ključno kao polazište za iščitavanje značenjskoga sloja književnih djela. Sve je u književnome djelu bitno, jedinstveno, nepromjenjivo i ključno. Zbog toga bi se u kritici trebalo polaziti od teze da u književnome djelu ništa ne može biti drugačije nego što jest jer to inače ne bi bilo isto djelo, ista književna umjetnina. Na tragu Frangeševe (1986: 14–15) dihotomije o apsolutnosti i relativnosti piščeva izbora logičnim se nameće zaključak da je piščev izbor uvijek apsolutan. Tako nastaje jedini moguć i neponovljiv književni rukopis. Kad bi umjetničko pisanje bilo rezultat relativna izbora, ne bi bilo jedino, jedinstveno i neponovljivo. Umjetničko pisanje, dakle, nije izbor, nego nužnost. Ta je nužnost apsolutna tako da ukida samu kategoriju izbora.

Tako smo se u razmišljanjima o jeziku književnosti potpuno udaljili pojmova varijantnosti i izbora te uvriježena shvaćanja umjetničkog pisanja kao procesa izabiranja između *jednakovrijednih inačica*. Jednako je često kao to shvaćanje i ono prema kojemu se stilematičnost očituje kao odklon od standardnojezične norme. Kao ni izbor, ni *odstupanje od norme* nije relevantno kada je definiranje jezika književnosti u pitanju — ono ne može biti kriterij zato što standardna norma nije mjerodavna za prosuđivanje o jeziku književnosti. Budući da se jezik u književnome pisanju ne propisuje nikakvim propisima, bilo bi metodološki pogrešno razmišljati o njemu u kriterijima odstupanja ili neodstupanja od propisa. Za jezik književnosti jedino je referentan jezični i književni sustav konkretnoga knjiženoga djela, a ne kakvi bilo vanjski, izvanjezični i izvanknjiževni kriteriji.

5. Zaključak

Iz općih metodoloških postavaka i teza iznesenih u članku proizlazi zaključak da jezik književnosti zaista jest autonoman vid jezika, a ne funkcionalni stil standardnoga jezika. Dok je jezik u funkcionalnim stilovima nefikcionalan te ima stvarni karakter i kontekst, jezik književnosti nema nikakav stvarni karakter i njegov je kontekst isključivo fikcionalan. On je estetski konstrukt

bez praktične primjene u stvarnome životu, za razliku od jezika u funkcionalnim stilovima koji je praktično primjenjiv i funkcionira u stvarnome životu. Jezik u funkcionalnim stilovima načelno je unificiran i pokazuje težnju prema neutralnosti za razliku od jezika književnosti koji je izvoran, stvaralački te vrlo raslojen. Jezik u funkcionalnim stilovima podliježe i unutarjezičnim i sociolingvističkim i izvanlingvističkim zakonitostima, za razliku od jezika književnosti koji podliježe samo unutarjezičnim i književnim zakonitostima. Zahvaljujući tim brojnim specifičnostima, kao i svojoj autonomnosti u odnosu na standardni jezik, jezik književnosti treba se smatrati jezikom *sui generis* te se ne treba promatrati i proučavati kao dio standardnoga jezika i kao dio sustava funkcionalnih stilova, već samo u svome specifičnu odnosu s općim jezičnim sustavom i strukturom književnoga djela kojega je dio.

6. Literatura

- Bagić, K. (2004) *Treba li pisati kako dobri pisci pišu?* Zagreb: Disput.
- Frangeš, I. (1986) *Nove stilističke studije*, Zagreb: Globus.
- Genette, G. (2002) *Fikcija i dikcija*, Zagreb: Ceres.
- Guiraud, P. (1964) *Stilistika*, Sarajevo: Veselin Masleša.
- Katičić, R. (1971) *Jezikoslovni ogledi*, Zagreb: Školska knjiga.
- Katičić, R. (1986) Književnost i jezik, *Umjetnost riječi*, 32, 3, 181–205.
- Kovačević, M. i Badurina, L. (2001) *Raslojavanje jezične stvarnosti*, Rijeka: ICR.
- Pranjković, I. (1996) Temeljna načela jezične pravilnosti, *Kolo* 6, 4, 5–12.
- Silić, J. (1996a) Administrativni stil hrvatskoga standardnog jezika, *Kolo* 6, 4, 349–358.
- Silić, J. (1996b) Polifunkcionalnost hrvatskoga standardnog jezika, *Kolo* 6, 1, 244–247.
- Silić, J. (1997) Književnoumjetnički (beletristički) stil hrvatskoga standardnog jezika, *Kolo* 7, 1, 359–369.
- Silić, J. (2006a) *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*, Zagreb: Disput.
- Silić, J. (2006b) Tekst i funkcionalni stilovi, u Bagić, K. (ur.) *Zbornik radova 34. seminara Zagrebačke slavističke škole*, Zagreb: FF press, 33–56.
- Silić, J. (2007) *Funkcionalni stilovi i jezik književnosti*, u Bagić, K. (ur.) *Jezik književnosti i književni ideologemi, Zbornik radova 35. seminara Zagrebačke slavističke škole*, Zagreb: Zagrebačka slavistička škola, 21–26.
- Samardžija, M. (2003) *Piščev izbor*, Zagreb: Pergamena.

The language of literature and the system of functional styles of standard language

The article deals with the position of the language of literature in the system of functional styles of the standard language. The language of literature is

traditionally perceived as a literary or fictional functional style which together with the administrative, journalistic, scientific and colloquial styles makes the system of functional styles of the standard language. However, it is a point at issue if the language of literature as such really is a functional style of the standard language or, because it differs from the language of other functional styles and because of its special relation to the language system and standard language, it should be considered as a language sui generis. The article specifies characteristics of the language of literature and differences between it and the language of functional styles. It also tries to show how the language of literature actually is the language sui generis and that it should be perceived in a different way and studied by means of methodology different from the traditional methodology of functional styles.

Key words: language of literature, standard language, language system, language *sui generis*

Ključne riječi: jezik književnosti, standardni jezik, jezični sustav, jezik *sui generis*